

İlqar Fəhmi

(Əvvəli ötən sayımızda)

İki dahi - ən yuxarı və ən aşağı

Əlbəttə, mən əlli il əvvəlki italyan neorealizmini bizim yüngül musiqiyə tay tutmaq istəmirəm. Lakin ümumən götürəndə, neorealizmdə bir "rəiyyət sənəti" ab-havasının olduğunu heç kim inkar edə bilməz. Hətta Fellininin özü də ömrünün sonuna qədər bu

kontinin erotik səhnələrinin hər bir kadri kompozisiya və rəng həlli baxımından sanki Rembrandtın, Rubensin klassik tablolarını xatırladır.

Və nəhayət, musiqi...

Fellinidə Nino Rotanın şirin oynaq ritmləri, Viskontidə isə Rixard Vaqner, Qustav Malerin ağır, hətta bədbin sayılan musiqiləri...

Maraqlı bir detal. Lukino Viskonti də Nino Rota ilə işləyib. Amma

hansı filmdə? Məhz neorealizmə uyğunlaşmağa çalışdığı "Rokko və onun qardaşları" filmində...

Və nəhayət, son paralel. Fellini yeni estetikanın başlanğıcı. Viskonti köhnə estetikanın sonu...

Və təbii ki, Viskonti bunu bütün ruhu ilə hiss edirdi. Hiss edirdi ki, Fellini kimi "yeninin ilk qaranquşları"ndan fərqli olaraq, o, Lukino Viskonti "köhnənin son bayquşları"ndandır.

Bəli, Viskonti ilk filmlərində "yenin qaranquşları"ndan olmağa çalışdı, cəhd elədi, çox əziyyət çəkdi, amma alınmadı və çarəsiz qalaraq "köhnənin

vallarının heç birində böyük mükafatlara layiq görülmədi. Çünki, jürilərin qeyd etdiyi kimi, çox ağır idi. Lakin "Tanrı olmaq çətindir" filmi barədə Umberto Ekonun bir fikrini xatırlamaq istərdim - "Aleksy Germanın bu filminə baxandan sonra, Tarantino filmləri adama Disney multfilmləri kimi görünür."

Böyük sözdü, amma neynəmək olar ki, deyəsən gələcək Tarantinolarındır. Bəlkə də belə deyil, amma hər halda ilk baxışdan elə görünür.

Viskontinin isə bəxti bir az gətirmişdi. Çünki onun yaşadığı ötən əsrin altmışıncı, yetmişinci illərində hələ dünya tam "fast-food"laşmamışdı, ona görə həm "Tanrıların qurubu", həm də yaradıcılığının ikinci yarısında işlədiyi o biri filmlər geniş tamaşaçı kütlələri arasında uğur qazana bilirdi.

Lakin Viskonti indi yaşasaydı və bu cür filmlər ərsəyə gətirsəydi, bunların aqibəti yəqin ki Aleksy Qermanın filmlərinin aqibətini yaşayacaqdı.

Tanrı - mən

Viskonti "yeni tanrı"ların qurubundan film çəkərkən, əslində bir çox məsələlərdə elə öz daxili qurubunu hiss edirdi. Burada özünün də mənsub olduğu klassik zadəgan düşüncə tərzini məhv edən bu yeni tanrıların çürükülüyünü göstərmək; yeni tanrıların köhnə tanrılarla müqayisədə qat-qat çirkin, rəzil olduğunu göstərməklə onlardan intiqam almaq cəhdi açıq-aşkar özünü büruzə verir. Viskonti sanki yüz il əvvəl - kralları, zadəganları gilyotinə göndərən inqilabçılara, komunarlara müraciətlə deyir ki, baxın, bizləri bəyənməyib devirdiniz, budur, bu da sizlərin taxta çıxardığınız tanrılar. Budur onların iç üzü, budur onların mahiyyəti, rəzaləti, çirkinliyi... Mən əsl Tanrı idim, amma siz məni bu tanrıçıqlarla əvəzlədiz. İndi isə onların bütün cinayətləri, axıtdıqları bütün qanlar sizin cəzanızdır...

Lakin bu o demək deyil ki, Viskonti öz "köhnə mədəniyyət"ini ideallaşdırırdı. Yox, qətiyyətlə. Əvvəl qeyd etdiyimiz kimi, o, özünün daşıyıcısı olduğu bu klassik estetik təfəkkürdən də bezmişdi, usanmışdı.

Yeni pisdir, rəzildir. Amma köhnə də təmiz, saf deyildi. Başqa sözlə desək, köhnə pis idi, təzə ondan da pisdir. Bəs təmizlik, saflıq, əsl gözəllik hardadır? Yalnız süqutda və ölümdə... Yenə dekadans...

Zənnimcə, kimlərsə bunu ekzistensializmlə də bağlaya bilər, amma bu yanlış yanaşmadır. "Dekadans ölümü" tamamilə fərqli bir təzahürdür. Burada mənəvi çıxılmazlıq sadəcə ölümün ən ali həqiqət kimi, xilas yolu kimi qəbul etməyə gətirib çıxartmır. Dekadans xilasın mümkünliyini inkar edir. Ona görə də *ölümü*, *qurub-u*, *süqut-u* gözəlləşdirmək, estetikləşdirmək, romantikləşdirmək yolu ilə, daxili stressləri psixi iztirabları azaltmaq cəhdi özünü göstərir.

Viskontinin bu üslubda çəkdiyi filmlərin demək olar ki, hamısı baş qəhrəmanın məğlubiyəti, süqutu və ölümü ilə nəticələnir. Bunun ən bariz nümunəsi də onun alman trilogiyasıdır. "Lödviq", "Venetsiyada ölüm" və "Tanrıların qurubu" filmləri 20-ci əsr kinosunda dekadans estetikasının ən yüksək sənət nümunələridir.

Tanrıların süqutu...

Lukino Viskonti və aristokrat təfəkkürün tənəzzülü

"rəiyyət sənəti" istiqamətindən yaxa qurtara bilmədi. Heç buna ehtiyac da yox idi. Çünki nə qədər çalışsaydı da, alınmazdı. Onda daxili zadəganlıq yox idi.

Fellini proletar rejissoru idi. Onun ən böyük istedadı cəmiyyətin ən aşağı təbəqəsində olan insanların həyat həqiqətlərinin əsl ali sənət yüksəkliyinə qaldırmaq təqdim etməyi bacarmasında idi. Məhz buna görə də, proletar dövləti olan SSRİ-də də Viskontidən daha çox Fellini təbliğ olunurdu...

Əslində sənətdə "zadəgan" və "rəiyyət" qarşılıqlı heç də hansısa əxlaq fərqlərini filanla bağlı deyildi. Fərq estetik yanaşmada idi. Diqqət edək:

- Fellinidə "rəiyyətin bayram əhval-ruhiyyəsi"ni xatırladan optimizm, Viskontidə "yüzlilliklərin dərindən çəkən pessimizm";

- Fellinidə "həyat gözəldir, hətta ən aşağıda belə" postulatı, Viskontidə "həyat rəzildir, hətta ən yuxarıda belə" tezi;

- Fellinidə düşüncəsiz yaşamaq, Viskontidə düşüncəli ölüm;

- Fellinidə hətta faciənin də ironiya, gülüş, yumor hədəfinə çevrilməsi, Viskontidə hətta gülüş, ironiya doğura biləcək hadisələrin də ağır-acılı təsviri;

- Və rənglər...

Fellini ilə Viskontinin ekran rəngləri Toğrul Nərimanbəyov ilə Mirca- vad Cavadovun rənglərinin müqayisəsini xatırladır. Viskontinin özü də etiraf edirdi ki, məni major notlardan daha çox minor notlar cəlb edir, mən majoru sadəcə hiss eləmirəm.

Başqa bir nümunə. Fellini də, Viskonti də filmlərində kifayət qədər açıq-saçıq səhnələrə yer verirdilər. Lakin Fellinin çəkdiyi erotik səhnələr küçədə, divar dibində, samanlıqda, anbarda, zirzəmidə ayaqüstü sevişənlərin naturalist təsviri kimi görünürsə, Vis-

son bayquşu" missiyasını qəbul elədi. Çünki başqa çıxış yolu yox idi. Tələdən, qədərdən qaçmaq olmaz.

Daha bir qeyd. Viskonti hətta yaradıcılığının ilkin dövrlərində çəkdiyi filmlərdə də, tam olaraq neorealistlər kimi ola bilmirdi. Şüurundakı intellektual yük, assosiativlik qeyri-ixtiyari onu dekadansa, metafizikaya çəkirdi. Və məhz buna görə də tənqidlərə məruz qalırdı. Onu "neorealizmi zorla metafizikaya tərəf çəkməkdə" ittiham edirdilər. Sanki yeni qaranquşlar bu ağ qarğanı öz sıralarında heç cür qəbul edə bilmirdilər. Və Viskontinin kənara çəkilməyini, öz dekadansında get-gedə çürüməsini təbii hal kimi qarşıladılar. Çünki gələcək onların idi. Rəiyyət incəsənətinin.

Haşiyə: - Böyük rus rejissoru Aleksy Qermanın "Tanrı olmaq çətindir" filmi xatırlayaq. Ömrünün son illərində üzərində işlədiyi bu filmi Qerman tamamlaya bilmədi, son montaj və səsləndirmə işlərini oğlu yerinə yetirdi və film geniş kino ictimaiyyətinə təqdim olundu.

Amma Avropanın əsas kino festi-